

DAMIR MARIĆ
Filozofski fakultet, Sarajevo

SOKRATES I PROROČIŠTE U DELFIMA

Apstrakt: Mnogi autori smatraju da je naša slika o Sokratovom životu i filozofiji određena delfskim proročanstvom iz Platonove *Odrane*. Namera ovog članka je da istraži povest priče o proročištu u Delfima. Autor argumentuje da je priču izmislio Platon i da on u potpunosti razjašnjava da priča ne odlikava istorijski događaj

Cljučne reči: Delfi, proročište, Peloponeski rat, Sokratova misija.

U Platonovoj *Apologiji* Sokrates objašnjavajući kako su nastale klevete protiv njega, te kako se pronio glas da je u nečemu mudar, veli: "Nemojte me prekidati, Atenjani, ako vam se čini da se hvalim. Riječi, naime, koje ću upravo kazati nisu moj izum, već ću se pred vama pozvati na vjerodostojnu riječ. O toj mudrosti, ako je ima kod mene i koja mu drago ona bila, pozvat ću da vam svjedoči bog u Delfima. – Vi ste sigurno upoznali Herofonta. On bijaše moj drug od mladosti, bio je pristalica vaše stranke, s vama je zajedno otišao u progonstvo i s vama se zajedno vratio [iz progonstva]. I vidjeli ste kakav je bio Herefont, kako je bio žustar kad bi se nečeg prihvatio. Jednom se, otišavši u Delfe, odvažio pitati proročište – ljudi, kako reko, nemojte galamiti -, pitao je, dakle, ima li koga tko bi bio mudriji od mene. Pitija je odgovorila da nema nikoga tko bi bio mudriji. Kako je Herefont mrtav, to će potvrditi njegov brat, koji je sad tu s nama."¹ (*Apol.* 20e – 21a) Cilj ovog rada je ispitati da li je riječi koje u ovom djelu kazuje Sokrates izmislio Platon ili je ispričao povijesni događaj.

Većina stručnjaka je smatrala priču o Delfskom proročištu povijesnom, čemu su se ipak neki žestoko opirali, dok neki stručnjaci jednostavno nisu raspravljali o povijesnosti ove priče.² Za A. E. Taylora *Apologija* je vjerna reprodukcija Sokratesovih riječi na suđenju i u njoj nema falsificiranja temeljnih činjenica. Ovaj Platonov spis je par godina poslije suđenja kružio Atenom i mnogi Sokratesovi prijatelji, ali i neprijatelji su ga mogli čitati, pa i sami suci.³ Bilo bi ludo pričati takvu priču i spominjati svjedoke ako

1 Prijevod Luka Boršić iz knjige Platon, *Obrana Sokratova*, Demetra, Zagreb, 2000, 67.

2 Vidjeti M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, J. C. Gieben, Amsterdam, 1981, 57 - 8. Od novijih autora možemo kao primjer navesti J. Doylea koji raspravlja samo filozofske aspekte priče o Delfima. J. Doyle, "Socrates and the Oracle", *Ancient Philosophy* 24 (2004), 19 – 36.

3 A. E. Taylor, *Plato: Man and his Work*, Meridian Books, Cleveland and New York, 1966, 156.

se to doista nije dogodilo.⁴ Za Fergusona uopće nije upitno da li je Herefon zbilja išao u Delfe, već je samo važno odrediti datum tog ključnog događaja za Sokratesov život i filozofiju.⁵ Po Guthriejevom mišljenju nemoguće je da je Platon izmislio priču, mada se mnijenja o stupnju do kojeg je ovaj događaj odgovoran za Sokratesovu misiju mogu razlikovati.⁶ Christopher Taylor veli da je sklon uvjerenju da je priča istinita, jer zašto bi inače Platon identificirao Herefona kao onog ko je postavio pitanje, jer je isto tako mogao reći samo da je neko pitao, i zašto bi dodao da Herefonov brat može posvjedočiti jer je Herefon mrtav.⁷ Za Johna Burneta je priča o delfskom proročištu humoristična,⁸ s čime se slažu W. D. Ross⁹ i A. E. Taylor.¹⁰

Cijela priča je za Kidda primjer “karakteristične Sokratesove ironije”.¹¹ Hackforth smatra da je ovom pričom Platon pokušao na najbolji način istaknuti pobožnu prirodu Sokratesovog djelovanja, ali je ipak cijeli odlomak, drži on, izmislio Platon.¹² *Apologija* u cjelini je, kaže A. Lesky, djelo Platonove imaginacije i dio je bogate apologetske literature o Sokratesu.¹³

Mario Montuori veli da se možemo pouzdati u *Apologiju* samo ako je priča povijesno utemeljena, jer je cijela slika Sokratesa, njegov život i filozofija, izgrađena na odgovoru proročišta.¹⁴ Sokrates je o proročištu, po Platonovom pričanju, prvi put govorio tek na svom suđenju, a do tog vremena niko to nije znao pa ni njegovi prijatelji. Trebamo se upitati, kaže Montuori, da li bi neko ko je bio tako impulsivan poput Herefona šutio toliko mnogo godina, pa čak i za vrijeme izbjeglištva kad ga je mučila nostalgija i da je takvu tajnu povjerio samo svom bratu. Ksenofon spominje Herekratesa, Herefonovog brata, ali opisujući kako se svađaju i kako Sokrates pokušava savjetima mržnju među braćom pretvoriti u bratsku ljubav.¹⁵ Isto tako se javljaju veliki problemi kada se pokuša odrediti vrijeme eventualne Herefonove posjete Delfima. Za A. E. Taylora posjeta se dogodila prije Peloponeskog rata, tj. prije nego što je Sokrates napunio 40 godi-

4 A. E. Taylor, *Socrates*, The Beacon Press, Boston, 1951, 82.

5 J. Ferguson, “On the Date of Socrates Conversion”, *Eranos* 62 (1964), 70 - 73.

6 W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy III, The Fifth - Century Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, 405, fusnota 2.

7 C. C. W. Taylor, *Socrates*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1998, 17.

8 J. Burnet, “The Socratic Doctrine of the Soul”, *Proceedings of the British Academy* 7 (1915 - 1916), 241, također i J. Burnet, *Greek Philosophy: Thales to Plato*, Macmillan, London, 1950, 135.

9 W. D. Ross, “The Problem of Socrates”, A. Patzer (ed.), *Historische Sokrates*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1987, 226.

10 A. E. Taylor, *Socrates*, 86.

11 Vidjeti T. C. Brickhouse and N. D. Smith, *Socrates on Trial*, Clarendon Press, Oxford, 2002, 89, fusnota 70. Brickhouse i Smith argumentiraju protiv ovoga na str. 89.

12 Ibid., 89, fusnota 71. Odgovor Brickhousea i Smitha na ovo vidjeti na str. 90.

13 A. Lesky, *A History of Greek Literature*, trans. J. Willis and C. De Heer, Methuen, London, 1966, 519.

14 M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, 61.

15 Ibid., 65.

na, ali i prije bitke kod Potideje (432. pne).¹⁶ Međutim, u Platonovom *Harmidesu* (153 a ff) se govori o Sokratesovom nastavku istraživanja po povratku iz Potideje kao o nastavku nečega što je za Sokratesa bila rutina koju je odlazak u rat prekinuo.¹⁷

Pored svega ovog, nastavlja Montuori, delfsko proročište je bilo na strani Persijanaca za vrijeme rata Grka i Persijanaca i bilo je na strani Spartanaca od početka Peloponeskog rata.¹⁸ Kada su Spartanci upitali proročište o ishodu rata protiv Atenjana dobili su odgovor da će pobijediti, ako se budu borili svom svojom snagom, i da će im sam Apollon u tome pomoći. ‘‘Za vrijeme rata Delfi su čak postali operaciona baza spartanske vojske. Sve do primirja 423. g. pne, i kasnije, do Nikiasovog mira, Delfi su, u stvari, bili okupirani od strane spartanskih snaga.’’¹⁹ Iz ovoga slijedi, zaključuje Montuori, da je teško povjerovati da je Herefon mogao otići u Delfe u prvih deset godina rata (431 – 421 g. pne), tj. u vrijeme kada su Delfi bili u spartanskim rukama. Za to vrijeme je u Ateni ozbiljno uzdrmano poštovanje prema prospartanskom delfskom svetištu. Zato je malo vjerovatno da bi Herefon išao u Delfe u vrijeme rata. Pretpostavimo, veli Montuori, da je Herefon išao u Delfe za vrijeme dvije ili tri godine između Nikiasovog mira i obnavljanja neprijateljstava, da on, koji je bio demokrat, pita prospartanskog boga o tome ima li iko mudriji od Sokratesa. Šta bi se u Delfima, okupiranim od strane spartanskih snaga, znalo o Sokratesu, koji je u to vrijeme služio u atenskoj vojsci kao hoplit, i o njegovoj dijalektičkoj aktivnosti?²⁰ Montuori zaključuje da je cijela priča o delfskom proročištu čista Platonova izmišljotina.

Stokes kaže, također, da bi se moglo zaključiti da je priča o proročištu iz Platonove *Odbrane Sokratesove* vjerovatno izmišljena. Priča se našla u ovom djelu jer je efektivna kao literatura. Cilj joj je bio ubijediti u Sokratesovu nevinost, ali i u Platonovu, i cijeneći je po tome, bila je stoljećima vrlo uspješna. ‘‘Kao fikcija, ili možda bi trebalo reći kao promišljeno konstruiran mit, brijantna je.’’²¹

Priča o proročištu se nalazi i u Ksenofonovoj *Apologiji* (14), ali je različita od one koju je ispričao Platon. Međutim, treba uvijek imati na umu da je Ksenofon najvjerojatnije pročitao Platonovo djelo i po tom uzoru napisao svoje. Kod Platona, kao što smo vidjeli, Herefon pita ima li neko mudriji od Sokratesa i dobiva odgovor da nema niko mudriji, dok kod Ksenofona Herefon pita delfsko proročište o Sokratesu u prisustvu mnogo ljudi i dobiva odgovor da niko nije slobodniji, pravedniji ili razboritiji (sofron). Ksenofon nam ne kaže koje je pitanje Herefon postavio, ali nam daje odgovor

16 A. E. Taylor, *Socrates*, 83. Za Ferguson se to zbilo oko 421 g. pne, jer je nemoguće da se to moglo dogoditi za vrijeme rata 431 – 422. J. Ferguson, ‘‘On the Date of Socrates Conversion’’, 70. Vlastos veli da možemo biti prilično sigurni da se dogodilo poslije 423. g. pne, za vrijeme primirja kada je opet bilo moguće putovati između Atene i Delfa, ali prije 418. g. pne. G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1991, 252, fusnota 60.

17 M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, 88.

18 Ibid., 116.

19 Ibid.

20 Ibid., 117.

21 M. C. Stokes, ‘‘Socrates’ Mission’’, B. S. Gower and M. C. Stokes (eds.), *Socratic Questions: New essays on the philosophy of Socrates and its significance*, Routledge, London and New York, 1992, 68.

proročišta koji nas navodi da je pitanje bilo različito od onog koje nalazimo kod Platona. Iz Platonove verzije možemo zaključiti da je proročište odgovaralo sa da ili ne, dok iz Ksenofonove dobivamo pozitivan odgovor na pitanje, ali se ne spominje Sokratesova mudrost. Izgleda da je Platonov Herefon bio sam kad je dobio odgovor, dok je Ksenofonov bio u prisustvu mnogih. Razlike Platonovog i Ksenofonovog opisa mogu se objasniti, smatra Stokes, time što je Ksenofon uzeo Platonovu *Apologiju*, ne kao vjernu reportažu, nego kao djelo kreativnog pisanja i onda je koristio kao i druga djela literarne fikcije.²²

Može se reći da je ova rasprava o povijesnosti Platonovog opisa Herefonove posjete Delfima slična dugotrajanoj raspravi o tome da li je Sokratesovo poređenje sa babicom iz Platonovog *Theaitetosa* (148e - 151d) karakteristika povijesnog Sokratesa ili ne. Toliko figura babice dobro pristaje Sokratesovoj metodi dijalektičkog ispitivanja da nam izgleda kako je teško posumnjati u njenu povijesnost. Nije stoga ni čudo što su mnogi stručnjaci upravo tako i mislili. Međutim, Myles Burnyeat je u svom poznatom članku "Socratic Midwifery, Platonic Inspiration"²³ pokazao da je Platon eksplicitno dao znakove pomoću kojih možemo odvojiti činjenice od mašte. Možemo smatrati za činjenice one elemente priče koji su Theaitetosu poznati, jer su uobičajeni tračevi o Sokratesu, dok one koje mu nisu poznati smislio je Platon. Time se, veli Burnyeat, "Sokratesovo primaljaštvo stavlja čvrsto u oblast mašte."²⁴

Ako se vratimo pitanju povijesnosti priče o delfskom proročištu također možemo reći da ta priča toliko dobro pristaje cjelokupnoj slici koju imamo o Sokratesu da nam izgleda neupitna. Trebamo se pitati da li nam je Platon u *Apologiji* dao znakove, slično kao u *Theaitetosu*, pomoću kojih možemo procijeniti da li je priču izmislio ili ne. Ako primjenimo isti kriterij koji je Burnyeat upotrijebio na *Theaitetos*, onda možemo zaključiti da je priču o Herefonovom odlasku u Delfe smislio Platon. Naime, suci prvi put čuju tu priču²⁵ i sam Sokrates ih upozorava dva puta da ne prave galamu i da ga ne prekidaju. Sokrates se u odlomku koji smo citirali na početku teksta ne poziva na opće-poznatu priču o proročištu, koju bi zasigurno znali i suci, već se poziva na Herekatesa, brata tada već mrtvog Herefona. Malo je vjerovatano da bi impulsivni i lakomisleni Herefon (*Harmides* 153b) dugi niz godina šutio o svojoj posjeti Apollonovom svetištu

22 Ibid., 57.

23 M. F. Burnyeat, "Socratic Midwifery, Platonic Inspiration", H. H. Benson (ed.), *Essays on the Philosophy of Socrates*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1992., 53 - 65. Tekst je prvi put objavljen u *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 24 (1977), 7 - 16.

24 Ibid., 54.

25 Klay kaže da je većini publike priča o Delfima izgledala ironično i neiskreno. D. Klay, *Platonic Questions: Dialogues with the Silent Philosopher*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 2000, 94.

P. A. Vander Waerdt napominje da Sokrates upozorava suce da se ne šali kada govori o proročištu i da ne očekuje da publika zna priču. P. A. Vander Waerdt, "Socratic Justice and Self-Sufficiency: The Story of the Delphic Oracle in Xenophanes' *Apology of Socrates*", *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 11 (1993), 28.

ili da bi to povjerio samo svom bratu s kojim je, prema našem jedinom svjedočanstvu, bio u žestokoj svađi.

Stiče se dojam, veli Vlastos, da je i u Platonovoj i u Ksenofonovoj priči odgovor proročišta prvi put ispričan na suđenju. Da je ovakav odgovor proročišta bio javan, vrlo bi teško bilo objasniti optužbu za nevjerovanje u bogove. Sama činjenica da je delfsko proročište odalo poštu Sokratesovoj mudrosti za mnoge Atenjane bi značilo potvrdu njegove pobožnosti.²⁶ S druge strane, priča o proročištu se, kao i poređenje Sokratesa sa babicom u *Theaitetosom*, ne spominje nigdje drugo,²⁷ mada bi to bilo sasvim logično uzevši u obzir njenu važnost za Sokratesovo elenktičko ispitivanje. Zar ne bi pisci komedija iskoristili ovakvu izvrsnu priču da se još više narugaju Sokratesu i Herefonu, kao što im se npr. narugao Aristofanes u *Oblakinjama*?²⁸

Neki su, kako smo već vidjeli, tvrdili da bi bilo ludo pričati priču o proročištu i spominjati svjedoke ako se to doista nije dogodilo. Zar nije Platon identificirao Herefona kao onog ko je postavio pitanje i njegovog brata, Herekratesa, kao svjedoka koji to može potvrditi? Međutim, upravo navođenje ovih svjedoka može biti jak argument da se posumnja u priču o delfskom proročištu i da se tu prepozna još jedan Platonov znak da je priču izmislio. Sokrates se u Platonovoj *Apologiji* ne poziva na općepoznati događaj, već na mrtvog demokratu koji je išao u prospartansko proročište da pita o mudrosti atenskog vojnika. Pored toga, sve što znamo o Herekratesu jeste da je bio u svađi sa svojim bratom.

Postavlja se pitanje zašto bi Platon izmislio ovakvu priču. Njegov cilj je bio da uvjeri svoje čitatelje u Sokratesovu nevinost, ali isto tako i u svoju vlastitu, kao i u nevinost ostalih Sokratesovih učenika.²⁹ Platon je htio odbraniti sebe i svoje buduće bavljenje filozofijom, pa tvrdeći da je Sokratesovu misiju naredio bog on želi reći da je i njihova filozofija pobožna ukoliko slijedi svoga učitelja. Ne treba izgubiti iz vida da je Sokrates bio osuđen i zbog kvarenja omladine, pa je sasvim opravdano zaključiti da je ta omladina, koju je "Sokrates pokvario", poduzela, između ostalog, veliki napor pisanja sokratesovskih dijaloga da posmrtno odbrani svoga učitelja, ali i da se osigura od eventualnih optužbi.

Platon je najvjerojatnije ubrzo nakon suđenja napisao *Apologiju* u Megari³⁰ gdje su se sklonili neki od Sokratesovih učenika (D. L. III, 6; II, 106). To nam može objasniti

26 G. Vlastos, *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, 289, fusnota 152.

27 Yonezava smatra da se Delfi ne spominju u drugim Platonovim dijalozima jer je *Apologija* napisana s namjerom da objasni motiv ili porijeklo Sokratesovog djelovanja za koje je osuđen, a drugi dijalozi opisuju samu tu aktivnost. Cilj *Apologije* i drugih dijaloga je različit. S. Yonezava, "Socrates's Conception of Philosophy", *British Journal for the History of Philosophy* 12 (2004), 7, fusnota 20.

28 M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, 66; M. C. Stokes, "Socrates' Mission", 55.

Diogenes iz Sinope je duhovito parodirao priču o proročištu u Delfima da bi pokazao šta je smatrao svojom misijom. Više o tome vidjeti u D. Marić, *Sokrates i kinici*, Hijatus, Zenica, 2002, 133 – 134.

29 M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, 21; W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy IV, Plato: the man and his dialogues: earlier period*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 79; M. C. Stokes, "Socrates' Mission", 67.

30 W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy IV*, 71.

kako je moguće da je odstupio od izvornog govora sa suđenja. Na argument da Platon nije u *Apologiju* mogao staviti ništa što nije rečeno na suđenju, jer su bili živi svjedoci,³¹ može se odgovoriti da se u vrijeme kada je spis došao u Atenu promijenilo ozračje, naime, Atenjani su shvatili da su pogriješili što su Sokratesa osudili na smrt,³² pa je mogla proći verzija u kojoj je on pobožan čovjek koji izvršava Apollonovu zapovijed.³³ Sam Platon je sigurno vjerovao da je njegov učitelj bio ‘najbolji, najmudriji i najpravedniji’ čovjek kojeg je upoznao, kako kaže na kraju *Fedona* (118a).

Iz ovoga ne bi trebalo zaključiti, kako to čini Montuori,³⁴ da trebamo odbaciti autentičnost *Apologije* kao sokratesovskog dokumenta. Niti je sve istina što Platon kaže o Sokratesu, niti je sve izmišljeno.³⁵ Kao što problem Sokratesa nije konačno riješiv, isto tako, nije ni rasprava o povijesnosti priče o proročištu u Delfima, ali se i u jednom i u drugom slučaju može ponuditi najprihvatljivije rješenje.

Damir Marić

SOCRATES AND THE DELPHIC ORACLE

Summary: Many scholars think that our picture of Socrates' life and philosophy depends on the Delphic pronouncement from Plato's *Apology*. The aim of this article is to investigate the historicity of the Delphic oracle story. The author argues that the story is Plato's invention and that Plato makes it abundantly clear that the story is not depicting an historical event.

Key words: Delphi, oracle, the Peloponnesian War, Socratic mission.

31 Da li se u ovakvom djelu moglo odstupiti od zbiljskih događanja ovisi, po Guthriejevom mišljenju, i od toga kakve su konvencije vrijedile u to vrijeme i šta bi čitatelji očekivali od takve literature. Ibid., 72.

32 Vidjeti D. L. II, 43.

33 Sokrates nijednom u *Apologiji* ne spominje Apollona imenom. M. F. Burnyeat, ‘The Impiety of Socrates’, *Ancient Philosophy* 17 (1997), 4.

34 M. Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, 140 – 141.

35 Još se u antici javlja mišljenje da Platon laže o Sokratesu, vidjeti D. L. III, 35.